

TARJIMA TURLARI, YOZMA VA OG`ZAKI TARJIMA TASNIFI

O`zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Tarjimonlik fakulteti, 2401- guruh talabasi
Jo`raqo`ziyeva Zumradxon Qaxramonjon qizi
Ilmiy rahbar. Xolboboyeva A.Sh.
f.f.f.d(Phd)

O`zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Tarjimonlik fakulteti
ingliz tili amaliy tarjima fafedراسi dotsenti
azizakhoboboeva1611@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarjima turlari va ularning mohiyati, og`zaki va yozma tarjimalar tasnifi tahlil qilindi.

Kalit so`zlar : tarjima, og`zaki, yozma, visual, ketma-ket, sinxron, shivirlab, qaydlar.

Annotation. This article analyzes the types of translation and their essence, including the classification of oral and written translations.

Keywords: translation, oral, written, visual, consecutive, simultaneous, whispered, notes.

Аннотация. В данной статье анализируются виды перевода и их сущность, а также классификация устных и письменных переводов.

Ключевые слова: перевод, устный, письменный, визуальный, последовательный, синхронный, шепотом, заметки.

Aksariyat tilshunos va tarjimashunos olimlar tarjimani tasniflashda bir qancha mezonlar mavjud ekanligini ta'kidlashadi va ular quyidagilar:

1) Tarjimani aynan kim amalga oshirishga bog'liq. Bugungi kunda tarjima inson yoki kompyuter tomonidan qilinishi mumkin;

2) Nutq shakli: yozma tarjima, yozma matnning og'zaki tarjimasi yoki og'zaki tarjima kabi farqlanadi. Bu mezon, shuningdek, subtitrlash ya'ni ekranda chiqib turgan matnni ko'rib tarjima qilish, dubblyaj qilish yoki asl nutq o'rniga ovoqli tarjimani imkon

qadar o'z vaqtida ovozashtirishdan tortib lab qimirlashlariga qadar moslashtirish demakdir;

3) Asliyati matn mohiyatini idrok etish. Bunda tarjimon asliyati matnini ko'rish yoki eshitishi orqali tarjima qiladi;

4) Asliyati matnini idrok etish va tarjima qilish o'rtasidagi vaqt oralig'i: ketma-ket va sinxron tarjima qilish;

5) Tarjima jarayonida tillarning soniga qarab bir tomonlama (faqat inglizchadan o'zbekchaga) yoki ikki tomonlama (inglizchadan o'zbekchaga va o'zbekchadan inglizchaga) tarjima;

6) Tarjimaning yo'nalishi: o'z ona tiliga va ona tilidan chet tiliga tarjima;

7) Og'zaki tarjima usullariga ko'ra: eslatmalar orqali yoki gapma-gap og'zaki tarjima;

8) Asliyati matnning uslubi yoki janriga ko'ra: badiiy adabiyot yoki rasmiy uslubdagi matnlarni tarjima qilish.

Tarjima turlarini umumlashgan holda shakli va mazmuniga ko'ra tasniflash maqsadga muvofiq. Ma'lumki, har qanday til og'zaki va yozma nutqda ifodalanadi. Tarjima, shakliga ko'ra, yozma tarjima va og'zaki tarjimaga bo'linadi. Rus tilidagi "perevod", o'zbek tilidagi "tarjima" so'zi ingliz tilida ikki xil talqin qilinadi: yozma tarjima (translation) va (interpretation) og'zaki tarjima. Ular yozma matn yoki og'zaki nutqdan kim va qanday tarjima qilishga qarab farqlanadi. Biz yozma tarjima (translation) va og'zaki tarjimani (interpretation) bir-biridan farqlagan holda tarjima amaliyotlarini olib borishimiz va tarjimon tayyorlash jarayonida bu jihatga jiddiy e'tibor qaratishimiz zarur. Yozma tarjimada asliyati matnning barcha detallari imkon qadar tarjima tiliga olib o'tilishi kerak, og'zaki tarjimada esa so'zlovchining asosiy nutqini buyurtmachiga yetkazib berishga intilishimiz lozim.

Bu ikki tushunchaning bir-biridan farqini tarjima va tarjimonlar bo'yicha xalqaro tashkilotlar nomlari va ularning vazifalarida ham ko'rishimiz mumkin. Dunyo bo'ylab yozma tarjimonlarni bir-biriga bog'lab turuvchi tashkilot Xalqaro tarjimonlar federatsiyasi, ya'ni F.I.T. (Fédération Internationale des Traducteurs) yoki I.F.T (the International Federation of Translators) deb yuritilsa, og'zaki tarjimonlar uchun esa Og'zaki tarjimonlar xalqaro assotsiatsiyasi A.I.I.C. (Association Internationale des

Interprètes de Conférence), yoki I.A.C.I (the International Association of Conference Interpreters) mavjud.

Yozma tarjima deganda, har qanday matn (yozma yoki og'zaki material)ning yozma shakldagi tarjimasi tushuniladi. Og'zaki tarjima esa, har qanday material (yozma yoki og'zaki matn asar)ning og'zaki shaklda o'zgartirilishidir. Manba tili va tarjima tili materialining qanday shaklda o'zgartirilishiga qarab, tarjimani bir necha turlarga ajratish mumkin. Bunda tarjimaga manba tili va tarjima tili materiallarining mohiyati, turi, shakli asos qilib olinadi. Manba tili va tarjima tilining o'rniga qarab, tarjimani keyingi bosqichda quyidagi turlarga ajratish mumkin:

- Og'zakidan og'zakiga – og'zaki eshitilgan axborotning og'zaki tarjimasi;
- Yozmadan yozmaga – yozma matnning yozma tarjimasi;
- Yozmadan og'zakiga – yozma matnning og'zaki tarjimasi;
- Og'zakidan yozma – og'zaki eshitilgan matnning yozma tarjimasi.

Bugungi kunda tarjimaning boshqa turlari bilan bir qatorda, og'zaki tarjimaning ketma-ket va sinxron turlari katta ahamiyat kasb etib bormoqda. Bunga sabab, jahonda ko'plab diplomatik, savdo-sotiq, madaniy va ilmiy-texnikaviy aloqalarga katta ehtiyoj borligidir.

Og'zaki tarjimada tarjimon aytilayotgan nutq mazmunini tez uqib olish, oldindan tayyorlanib, tez tahlil qilish ko'nikmasini va to'xtamay tarjima qilish usullarini ishlab chiqqan bo'lishi kerak. Bu jarayonda tarjimon tarjima qilayotgan matnni tuzatish yoki qayta tahlil qilish imkoniyatiga ega emas. Og'zaki tarjimaning xarakterni xususiyati shundaki, tarjimon matnni, avvalo, akustik shaklda, ya'ni eshitganlarini tarjima qiladi. Og'zaki tarjimaning ikkinchi asosiy xarakterni xususiyati uning nutqni eshitib, keyin amalga oshirilishidir. Ayrim hollarda shunday vaziyatlar bo'lib qoladiki, tarjimon notiq gapning ega va kesimini aytishini kutib, keyin tarjima qilishga kirishadi. Tarjima jarayonidagi bunday muammo tillarning tipologik jihatdan turli guruhlarga mansubligi sababli ro'y beradi.

Og'zaki dan og'zaki tarjima, o'z navbatida bir necha turlarga bo'linadi:

1. sinxron tarjima;

2. ketma-ket tarjima;
3. shivirlab tarjima qilish;
4. vizual tarjima.

Sinxron tarjima. Og'zaki tarjimaning bir turi bo'lgan sinxron tarjimada tarjimon so'zlovchining nutqini eshitib, shu zahotiy oq tarjima qilishi kerak. Odatda, sinxron tarjima texnik vositalarni qo'llash yo'li bilan amalga oshiriladi. Bunda so'zlovchining nutqi maxsus kabinada o'tirgan tarjimonga «eshitgichlar» orqali yetkaziladi va tarjimonning mikrofoniga uzatgan tarjimasi tinglovchilarga yetkaziladi. Sinxron tarjima jarayonida tarjimon juda katta ruhiy va jismoniy qiyinchiliklarga duch keladi, chunki sinxron tarjima o'za murakkab jarayon hisoblanadi. Tarjimondan so'zlovchi nutqi tezligidan orqada qolmasdan tarjima qilishi zarur. Shuning uchun sinxron tarjimonlar 20-30 daqiqa ishlab, keyin boshqa tarjimonlar bilan o'rin almashadi.

Sinxron tarjima imkoniyatlarining chegara-langanligi:

1. notiq bilan bir vaqtda nutqini teng tarjima qilish;
2. vaqtning ziqligi (pauzalar yo'q);
3. puxta, atroflicha o'ylab, tarjima qilish imkoniyatining yo'qligi;
4. qayta so'rash, aniqlashtirish imkoniyati yo'qligi;
5. ham eshitib ulgurish, ham tarjima qilish, ham vaziyatni hushyor baholash kabi mas'uliyatlar.

Ketma-ket

tarjima

Ketma-ket tarjimada tarjimon so'zlovchi nutqining biror-bir qismini nutq tugaganidan so'ng tarjima qiladi. Tarjimani bu turida tarjimon so'zlovchi nutqidagi asosiy bo'g'inlarni ilg'ab olishishi, agar nutq uzoqroq bo'lsa, uning eng muhim joylarini yozib borishi kerak. Bu esa tarjimonga eshitganini esga olishni ta'minlaydi. Ketma-ket tarjima tarjimonning fikrlash va esda saqlash qobiliyatiga bog'liq. Og'zaki tarjimaning yana bir o'ziga xos xususiyati shundaki, yozma matnni og'zaki tarjima qilishda matn mazmunini tez uqib olish, tahlil qilish ko'nikmasiga ega bo'lishdir.

Ketma-ket tarjimaning sinxron tarjimadan farqli ravishdagi imkoniyatlari:

1. vaqtning etarliligi;
2. pauza (oralik vaqt)ning berilishi;

3. o'ylab, puxta tarjima berish imkoniyatining mavjudligi;
4. lozim bo'lsa, aniqlashtirish imkoniyatiga egaligi;
5. eslatmalarning yozib olinishi.

Ketma-ket tarjimada eslatmalar yozib olish yoki tez yozish tizimi so'zlovchining nutqini so'zma-so'z yozib olishni anglatmaydi. U axborotni birma-bir konseptual ifodalashga yordam beradi va ma'ruzachining asosiy g'oyasini ajratib olishga yordam beradi. Yozib olishning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- faqat tayanch so'zlar va asosiy e'tiborni jalb etadigan ma'lumotlar (atoqli nomlar, statistika va boshqalar);
- so'zlar qisqartiriladi;
- maxsus belgilardan foydalaniladi;
- sintaktik struktura vertikal holatga o'tkaziladi, ya'ni jumlaning bir xil qismlari bir-birining ostiga yoziladi.

Shivirlab

tarjima

qilish

Sinxron tarjimaning yana bir turi bor-ki, bunda tarjimon receptor yonida turib yoki o'tirib, past ovozda (shivirlab) notiqning nutqini tarjima qiladi. Bu holatda receptor tarjimini bevosita yoki eshitgich orqali qabul qiladi. Og'zaki tarjima tarixida xalqaro konferensiya va anjumanlarda dastlab og'zaki tarjimalar aynan shivirlash orqali tarjima qilingan. Bunda og'zaki tarjimon tinglovchining yonida yoki orqasida o'tirib past ovozda nutqning asosiy mohiyatini tushuntirib beradi. Shivirlab tarjima qilishda tarjimon faqat bir kishiga axborotni yetkazadi. Sinxron va ketma-ket tarjimada barcha anjuman ishtirokchilari tarjimonning tarjima nutqini eshitish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Vizual

tarjima

Ba'zi tarjimonlar vizual tarjima qilishdan oldin yozma ravishda rejalashtiradigan matnni ko'rib chiqadi. Vizual tarjima qilish bir tilda yozilgan matnni boshqa tilga o'girib o'qishga aytiladi. Og'zaki va yoziladigan axborotni ko'rish jarayoni qamrab olinganligi sababli ko'rib tarjima qilishni yozma tarjimaning maxsus turi, shuningdek, og'zaki tarjimaning o'ziga xos varianti sifatida qabul qilish mumkin. Vizual tarjima qilish ehtiyotkorlik bilan bajarilishi kerak. Vizual tarjima qilish sinxron tarjimaga yaqinroqdir. Vizual tarjima qilish shunday qurilki, ushbu bo'limda tarjimon matndagi texnik terminlarni ko'rib chiqish

va o'zi mutaxassis bo'lmagan sohadagi terminlarni tarjima qila olishga tayyorgarlik ko'rish imkoniyati bo'ladi. Qiyin so'zlarning talaffuzini ko'rib olish mumkin. Bundan tashqari vizual tarjima qilish qiyin matnlar mazmunini konferensiya boshlangunga qadar ko'rish imkonini beradi.

Tarjimani mazmuniy turlarga ajratishda tarjimashunoslar turlicha qarashlarni ilgari surganlarini ta'kidlab o'tish zarur. V. N. Komissarov o'zining tarjimaning quyidagi turlari haqida so'z yuritadi:

1. moslashtirilgan (soddalashtirilgan) tarjima;
2. muqobil tarjima;
3. antonomik tarjima;
4. hijjalab qilingan tarjima;
5. informativ tarjima;
6. badiiy tarjima;
7. yaqinlashtirilgan tarjima;
8. erkin tarjima;
9. qisqartirilgan tarjima;
10. aniq tarjima;
11. transformatsion tarjima;
12. xomaki tarjima;
13. ekvivalent tarjima;
14. qoralama tarjima.

G.M.Hoshimov esa tarjimalarni faqat ikki guruhga ajratadi:

1. badiiy tarjima;
2. nobadiiy tarjima.

R.K.Min'yar-Beloruhev tasnifiga ko'ra, quyidagi tarjima turlari mavjud:

1. yozma tarjima;
2. sinxron tarjima;
3. ketma-ket tarjima;
4. qog'ozdan tarjima.

Bu tasnifda ketma-ket tarjima, Min'yar-Beloruhev fikricha, to'rt xil bo'lishi mumkin:

1. bir tomonlama tarjima;
2. ikki tomonlama tarjima;
3. hatbosidan-frazaga tarjima;
4. qaydlar orqali tarjima.

Yozma tarjima odatda matnning uslub jihatidan turiga bo'linadi va ular quyidagilarni o'z ichiga oladi: rasmiy-idoraviy, badiiy, publitsistik, ilmiy va so'zlashuv. Ular ham o'z navbatida har bir uslubdagi matnlarning kichik turlariga, ya'ni sohaviy turlariga bo'linishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Rojo, A. Step by Step: A Course in Contrastive Linguistics and Translation. Peter Lang. 2009. – 418 p.
2. Susan Bassnet. Translation studies. 3rd edition. – London and New York. Taylor & Francis e-Library, 2005. – 176 p.
3. Фафуров И., Мўминов О., Қамбаров Н. Таржима назарияси. Дарслик. – Тошкент, 2012. –216 б.
4. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. – М., 2004. – 424 с.